

VIII FESTIVAL INTERNACIONAL
DE MÚSICA
DE TORROELLA DE MONTGRÍ

ATRIVM MVSICAE DE MADRID

GREGORIO PANIAGUA, director

MARIA DEL MAR BONET, solista vocal

HYPÉRBAŦA

(estrena mundial)

Obra original de Gregorio Paniagua

PLAÇA DE LA VILA

6 d'agost de 1988

Hipèrbaton és, per definició, una figura gramatical que consisteix en la inversió de l'ordre lògic de les paraules i de les proposicions. Tota obra literària escrita en llatí és una prova de la potència d'aquesta figura que manifesta expressivament la intel·ligència i la sensibilitat humanes.

Hipèrbaton és en la seva traducció literal transposat, on la figura de construcció gramatical es realitza en el llenguatge més senzill i vulgar dels romanços invertint l'ordre que en el discurs, literari o musical, haurien de tenir les paraules i els frases musicals segons les regles de sintaxi regular i les normes establertes en el camp de l'harmonia i de les tradicions contrapuntístiques.

Hipèrbaton és concebuda per l'autor sota formes musicals foses "cantata-tocatta" per a veu solista femenina de mezzosoprano-contralt i un petit cor mixt de cambra amb suport instrumental de cordes fregades, pinçades o percutides, de vent i d'instruments antics de percussió.

És una obra severa i solemne que expressa clarament una exaltació de l'entorn musical de la Catalunya dels segles XII; XIII; XIV; XV; XVI i XVII en nuclis tan importants com ara Montserrat, Tarragona, Barcelona, Tortosa, Girona, Empúries, Poblet, Ripoll, Scala Dei...

Les úniques melodies que fins els nostres dies ens han arribat de trobadors catalans amb música "a una veu" i textos complets provenen de còdexs francesos conservats actualment a la Bibliothèque Nationale de Paris i són originals de Berenguer de Palou i de Ponç d'Ortafa. Aquestes joies melòdiques dels segles XII i XIII són encastades a manera de pedres precioses en el Context d'Hipèrbaton.

Com a compositor i director he tingut la possibilitat de treballar extensament la música catalana antiga i enregistrar-ne bona part: primera gravació mundial de la Integral del Llibre Vermell de Montserrat (s. XIV) en el Monestir de Santo Domingo de Silos; la Missa de Barcelona del mateix segle; La Missa de Girona, una mica més antiga, la primera audició de la qual es féu a Sant Pere de Galligans... Músiques localitzades en els Monestirs de Poblet, Ripoll, Scala Dei i altres interpretacions sobre manuscrits arxivats en l'Orfeó Català, les Cantigas d'Alfons X el Savi que transcorren en la Catalunya del segle XIII.

A **Hipèrbaton**, hi apareixen els primers elements de la solmització medieval dels Neumes del Cant visigòtic-mosàrab i del Cant Gregorià.

Un treball, en resum, que he pensat perquè sigui interpretat per instruments antics, romàntics i contemporanis, incloent-hi com a veu solista l'excel·lent registre vocal de M.^a del Mar Bonet.

Gregorio Paniagua
Compositor i Director
de l'Atrium Musicae de Madrid

ATRIVM MVSICAE DE MADRID

(Instruments antics, romàntics i contemporanis)

Director i compositor: GREGORIO PANIAGUA

Solista: MARIA DEL MAR BONET

SOFIA LOPEZ IBOR Instruments de vent
EZEQUIEL CORTABARRIA
MARGARITA AROCA
ELENA SANTILLANA

SEBASTIAN CASTAGNA Instruments de corda fregada
VICTOR BALLESTEROS
MAURICIO PANIAGUA
CLARA TERAN
SILVIA MARTINEZ

ARTURO BALLESTEROS Instruments de tecla
ROCIO TERAN

JESUS GREUS Instruments de percussió
CECILIA PANIAGUA
JUAN SEBASTIAN PANIAGUA
PEDRO PANIAGUA
PATRICIO PANIAGUA
CALIOPE PANIAGUA
NICOLAS PANIAGUA
BEATRIZ DELGADO

HILDA von RUTER Quartet vocal
MARIA DEL CARMEN CARPIO
FRANCISCO JOSE SANDOVAL
GONZALO SANTA MARIA

INSTRUMENTARIUM: Flautes travesseres. Flautes de bec. Syrixn.
Clarinet en si b. Dos violins. Violí petit. Dos violoncels. Pianos Ka-
wai. Piano sintetitzadors Yamaha. Zanfona. Timbals. Taules. Psalteri.
Campanelles. Metal·lòfon. Xilòfon. Sistres. Sonalls. Tar. Derboukas.
Tabilas. Tarreñas. Castagnettes. Campanes tubulars. Rascadors. Orga-
nistrum. Gongs. Tintinabulum & Crepitaculum. Flexatone. Timbale-
tes. Bomobos. Tubophonos in Vt. Cabasa. Tamg-Tamg. Timbalets.
Reclams de cacera. Cròtals. Címbals i tzuzumi.

HYPÉRBATO

(Original de Gregorio Paniagua, 1988)

*Dedicada a la memòria del meu pare,
Gregorio Paniagua,
doctor en Medicina i Història.*

I. CANTIUNCULA HIPERBOLICA – TMESIS

1. Alla Marcia-Hyperbaton.
2. Navigatio-Unda Maris.
3. Hallel-Alelluia.
4. Secuentia-Potestati Magni Maris.
5. Si ay Perdut.
6. Agnus Dei.
7. Aital Dona.

II. MARIS – AVE – STELLA – ANASTROFE

1. Bourguignon.
2. Amors Mercè.
3. Hivern.
4. Variaciones sopra un tema di Leonardo da Vinci.
5. Fughetta.
6. Ara Lausètz.

III. CANTILENA HYPERBOREA – PARENTESIS

1. Antiphona-de Notularum et Neumarum. Gregoriani Cantus.
2. Gloriantur et Laetantur.
3. Choral Farewell.
4. Hymnus Utqueant Laxis.
5. S'anc vos amèi.
6. Coral del Paular.

IV. OCCEANOS ESTROPHONA – ELIPSIS & PLEONASMO

1. Dona la ienser.
2. Exequias.
3. Requiem Aeternam.
4. Tant m'abelis ioye e amors e chans.

I. CATIUNCULA HIPERBOLICA - TMESIS

1. Alla Marcia Hipérbaton

Es tracta d'una glossa sobre la Marxa fúnebre escrita pels funerals de la Reina Mary l'any 1694, per l'excel·lent músic i compositor Henry Purcell (1659-1695). Un any més tard aquesta Marxa es tornà a interpretar per la mort de l'insigne lord anglès, gran savi del millor art musical de l'època. L'esquema i el discurs harmònic d'aquest fragment és inspirat en el rerafons tradicional de la Folia de la Spagna, tema universalment tractat per gairebé tots els compositors estudiosos del període del Barroc de la Cultura Musical Europea. El text d'Alla Marcia es desenvolupa a partir de les quatre síl·labes Hy-per-ba-ton.

2. Navigatio-Unda Maris

En un compàs de dotze per vuit, una alegoria instrumental a càrrec de la corda i d'una exposició posterior dels instruments de vent-fusta, representa un pacífic joc de navegació a manera de traspàs entre la vida i la mort immers en un clima d'immensa pau i lluminositat.

3. Hallel-Alleluia

Paraula llatina derivada de l'hebreu. La font musical és un cant planer provinent de Benevento del segle X, harmonitzada i instrumentada.

4. Secuentia-Potestati Magni-Maris

Aquesta seqüència a dues veus procedent del Còdex núm. 1 de l'Orfeó Català té el seu origen a la Tarragona del segle XIII, en el Monestir de Scala Dei. És desconeguda fora de Catalunya ja que no apareix en cap altre Còdex del món.

La primera transcripció, en ritme binari, fou realitzada per monsenyor Higiní Anglès. La seqüència Potestati originalment conformada per un Cantus i un Discantus aquí apareix sobre la base ferma d'un tenor i un baix.

El text original traduït del llatí és el següent:

"Tu que domines benigna la força del mar immens. Tu, que en el cel ets coronada, aplega'ns, als teus fills volguts del Cel. Mare del teu Fill, i, nascuda d'Ell, criatura teva, exaltada dels cels, col·locada en el si del Pare concedeix-nos els teus dons agradables. Purifica les ments dels mortals; escolta les súpriques dels pobres, fes que donin fruit les nostres oracions, i porta'ns pel camí del guany. Llum nova, estrella nova, sojorn predilecte de Déu, protegeix-nos de les tempestes i guarda'ns sota el ceptre de Crist. Escampa les tenebres i dona'ns la teva llum brillant. Tu, la plena de gràcia, fes-nos grats. Tu que gaudeixes ja de la Glòria, emplena'ns de la Glòria. Mare i filla del Totpoderós, Arca de Noé, aparta de nosaltres totes les guerres, encalma el mar, destilla la teva mel. Tu ets el camí del Paradís, la simfonia dels Profetes, la melodia dels Àngels. Prega per nosaltres Maria. Per tu, Mare pietosa, ens concedeixi l'Esperit Sant ajut vivificador als que estem cansats, perquè el camí no ens sigui pesant i diguin tots Amen, Amen.

5. Si av perdut mon saber

qu'a penas sai ont m'estau
ni sai d'ont venh ni ont vau
ni que'm fau lo jorn ni'l ver
e sui d'aital captenença
que no velh ni puèsc dormir
ni'm plai viure ni morir
ni mals ni bens no m'agença.

Ponç D'Ortafà (... 1184-1246), aquest trobador fou el senyor d'Ortafà, una de les principals senyories del Rosselló i la Cerdanya. Una sola poesia ens ha arribat amb la seva melodia original, continguda en el manuscrit de la Biblioteca Nacional de París.

6. Agnus Dei qui tollis peccata mundi: Dona eis Requiem

Agnus Dei qui tollis peccata mundi: Dona eis Requiem

Agnus Dei qui tollis peccata mundi; Dona eis Requiem sempitèrnam.

7. Aital Dona

Aital dòna com ieu sai
richa e de bèlas faiçons
amb còrs convenient e gai
amb dichs placentiers e bons
si volgués prècs ni demandas sofrir
degra òm onrar, car tener e servir
que no'i falh ren qu'en bona dòmna sia
mas car A mors i pèrd sa senhoria.

Berenguer de Palou és un trobador de difícil identificació, ja que hi va haver diferents personatges amb aquest nom. La sola data de referència de la seva vida és la de 1164, any de la mort del comte Guifré que és anomenat per Berenguer "son senyor". Totes les cançons que ens ha donat són en música monòdica, llevat d'una.

Sens dubte es tracta del mateix trobador anomenat Palazol segons apareix en els Còdexs del segle XIII.

II. MARIS – AVE – STELLA – ANASTROFE

1. Bourguignon

Ottaviano Petrucci edità a Bolònia els seus Canti C de la col·lecció Harmonice Musices Odhecaton, l'any 1503. Entre moltes de les obres contingudes en aquest tractat destaca especialment la dansa titulada "Dit le Bourguignon", de la qual vaig obtenir una còpia a la Royal Bibliothek d'Estocolm. Ho he aprofitat per donar accés a la segona part del meu Hipèrbaton.

2. **Amors Merce non sia**
non t'i abandonèsses
que lo mieu còr desirè
membrant me matèsses.
E non en creseria
que l'Amor me falsésse
ne a la vida mia
per altre me cangèsse.

El text i la música "a una veu" pertany al manuscrit de Sant Joan de les Abadesses notació Messina del segle XIV. Els dos folis dels quals consta el pergami, contenen tres cançons anònimes, una d'elles incompleta. Les tres s'interpreten dins d'Hipèrbaton i les dues restants apareixen, una al final de la segona part: **Ara Lausètz**, i la incompleta en el penúltim número de la tercera part: **S'anc vos amèi**.

3. **Hivern** Es tracta dels primers divuit compassos d'una composició molt extensa però que a la vegada resulta ininterpretable per la seva dificultat tècnica, de caràcter cromàtic i de gran modulació harmònica.

4. Variazioni sopra un tema di Leonardo da Vinci

En el Còdex Atlanticus apareixen de la pròpia ma i de la grafia del savi unes frases musicals: "Lamore mi fa remirare" i un'altra "La more mi fa solazzare". S'ha d'observar que el joc es tracta en fixar l'atenció en el sil·labari implícit en les frases, així a partir de les síl·labes obtenim melodies LA (mo) RE MI FA RE MI (ra) RE, o bé, LA (mo) RE MI FA SOL LA (zza) RE.

L'ingeni de Leonardo es condiciona com ho havia fet el del propi Johan Sebastian Bach en el seu "Art de la fuga". (Die Kunst der Fugue) en signar amb les seves quatre notes B-A-C-H – Si bemoll-La-Do-Si natural en la Quàdruple Fuga Incompleta.

5. Fughetta

És una petita fuga de caire venecià que fa de "fermatta" a la "danza sopra Leonardo" escrita en dobles corxeres a la manera antiga.

6. Ara Lausètz, Lausat, Lausat

Li comandament l'abat
Bèla si vos eravatz monja
de nòstra maison
a profièch de tots los monges
vos prendriatz liurason.
Mas vos non estretz, bèla,
si tots jorns enversa non,
ço ditz l'abat.

Font: Sant Joan de les Abadesses, segle XIV.

III. CANTILENA HYPERBOREA – PARENTESIS

1. Antiphona – de Notularum et Neumarum. Gregoriani Cantus

Virga o Virgula. Virga Bivirga. Punctum quadratum. Punctum Bipunctum.

Pes o Podatus. Clivis o Clinis. Clivus flexa.

Torculus o Pes flexus. Porrectus o Flexa resupina.

Scandicus Scandicus. Salicus Salicus. Climacus Climacus.

Virga subpunctis. Tripunctum o Trigon. Torculus resupinus.

Pes flexus resupinus. Torculus resupinos flexus. Porrectus flexus.

Scandicus flexus. Climacus resupinus. Virga subpunctis resupina.

Porrectus subpunctis. Pes subpunctis. Virga praebipunctis.

Torculus praepunctis. Apostropha. Bistropha o Bistropha.

Tristropha estrophicus. Quilisma. Oris Oriscus. Clivis o flexa estrophica.

Torculus estrophicus. Pes flexus. Distropha praepunctis.

Tristropha praepunctis. Pes estratus. Franculus franculus. Praesus.

Epi Epiphonus. O Pes Sinuosus. Cepha Cephalicus. Flexa sinuosa.

Torculus liquescens. Porrectus liquescens. Clima liquescens.

Ancus sinuosus.

Heus ací la relació exhaustiva de la terminologia dels Neumes i de les notes del Cant Gregorià. Les seves denominacions no se solen traduir ja que els seus noms en Llatí són universals.

2. *Gloriantur et Laetantur*

Literalment glorificant i alegrant. Aquest apartat és confiat a la riquesa dels harmònics dels campaniles *Tintinabulum* i *Crepitaculum*., de caràcter eminentment instrumental.

3. *Choral Farewell*

S'exposa tres vegades. El compàs en ritme ternari amb subdivisió de dos és un moviment molt assossegat, com una mena d'anticipació de l'acomiadament. La música és aquí carregada de pau, amb un equilibri anímic i resignació davant dels esdeveniments inevitables que ens arriben al llarg de la nostra existència.

4. *Hymnus: Vtqueat laxis*

REsonaris fibris
MIRA gestorum
FAMuli tuorum
SOLve polluti
LABii reatum
Sancte Iohannes.

El Cantus de la present composició s'atribueix a Pablo Diacono, segle IX. És un himne a Sant Joan que té la particularitat que la nota inicial de cada vers va ascendint un grau de l'escala natural de sons, per això va servir a Guido d'Arezzo per donar nom a les notes C = Ut = Do. D = Re. E = Mi. F = Fa. G = Sol. A = La, en el tractat de Solmització (*Solfeig Medieval*, segle XI).

5. *S'anc vos amèi*

És un altre fragment antic del manuscrit messino del Monestir de Sant Joan de les Abadesses, s. XIV.

S'anc vos amèi, ara 'us vau desamant
et ai rason que no'i tròp mas enjan
Enjan i tròp per mi tan verament
per qu'ieu no'us dèc tener negun convent.

6. *Coral del Paular*

Obra eminentment cromàtica, escrita a quatre.

IV. OCCEANOS ESTROPHONA – ELIPSIS & PLEONASMO

1. *Dona la ienser*

Dòmna la géncer qu'òm veja
sai de bel aculhiment
agradiva tota gent
mas tròp ten en gran enveja
cels que desiran jausir
qu'uns non pòt aconseguir
d'un an çò que'n cuida aver
quoras que la torn veser.

Es tracta d'una altra tonada del trobador Berenguer de Palou, s. XIII.

2. *Exèquies*

Són les honres funerals.

3. *Requiem Aeternam*

Dona eis Domine, et lux perpetua luceat eis.

Dóna'ls repòs etern Senyor i que la llum perpètua els il·lumini.

Així diu l'Introitus de la Missa pro Defunctis, el gradual del qual diu:

Si ambulem in medio umbrae mortis, non timebo mala; quoniam tu mecum es, Domine. Virga tua, et baculus tuus, ipsa me consolata sunt.

Passaria per un barrac de tenebres. No temo cap mal ja que ets en mi Senyor. El teu bàcul i el teu bastó em consolen.

4. *Tant m'abelis ioye e amors e chans*

Tant m'abelis jòis et amors e chants
et alegrier deport e cortesia
qu'el mond non a ricor ni manentia
dont mièlhs d'aiçò'm tengués per benanats.
Dont sai ieu ben que nidòns ten las claus
de tots los bens qu'ieu atend ni esper,
e res d'aiçò sens lièis non puese aver.

Berenguer de Palou, Palazol, s. XII-XIII

Organitza:

**Joventuts Musicals
de Torroella de Montgrí**

Patrocinen:

AJUNTAMENT DE TORROELLA DE MONTGRÍ
OFICINA MUNICIPAL DE TURISME

DIPUTACIÓ DE GIRONA

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Departament de Comerç,
Consum i Turisme
Direcció General de Turisme

Amb la col.laboració i el patrocini de:

FUNDACIÓ CAIXA DE CATALUNYA